

ՀԱՅԿԱՆՈՒՇ ՄԵՍՐՈՊՅԱՆ

Բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

ՌՈՒՄԻՆԱՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԻ ԵՎ ՌՈՒՄԻՆԱՀԱՅԵՐԻ ԲԱՐԲԱՌԻ ՄԱՍԻՆ

Բագրատունյաց հարստության վերացումը, Անիի կործանումը և Կիլիկյան թագավորության անկումը անմխիթար հետևանքներ են ունենում հայության համար: Պետականությունից զրկված ժողովուրդը անդեկ ու անառաջնորդ տարտղնվում է աշխարհով մեկ: Գաղթականության մի մեծ ալիք Անի-Ղրիմ-Աքքերման ճանապարհով հասնում է մինչև Ռումինիա: Այդ ճանապարհը հետագա դարերում ևս բանուկ է դառնում հայ գաղթականության համար: Դեռևս 5-7-րդ դարերում Բյուզանդական կայսրության կազմակերպած բռնագաղթերը պատճառ են դառնում հայերի հոծ զանգվածների՝ Ռումինիայում վերաբնակվելու: Այդ է վկայում նաև Աքքերմանում գտնված արձանագրության 967 թվագրված բեկորը: Ռումինիայի հայկական տեղանունները, ինչպես նաև հայկական թաղամասերի ու փողոցների անունները վկայում են, որ նախքան Բագրատունյաց թագավորության անկումն էլ այստեղ հայեր են ապրել:

Թուրք գավթիչների կողմից Պոլսի (1453 թ.) և Ղրիմի (1475 թ.) գրավումից հետո մեծաթիվ հայեր ներգաղթում են Ռումինիա: 1894-96 համիդյան, 1909 թ. Ադանայի ջարդերը և 1915 թ. Մեծ եղեռնը ևս պատճառ են դառնում բազմաթիվ հայերի՝ Արևմտահայաստանից արտագաղթելու և Ռումինիայում ապաստանելու համար: Այստեղ են գալիս նաև կաթոլիկացումից խույս տված լեհահայեր: Այսպես ձևավորվում է ռումինահայ գաղութը, որի մի մասնիկն էր կազմում Վազգեն Ա-ի հայրական ընտանիքը:

Ռումանահայ կյանքի մասին («Նոթեր ռումանահայ կյանքի մասին», էջ 345) իր նոթագրության մեջ Վազգեն Ա-ն գրում է. «Լեհաստանեն և Ղրիմեն իջնելով՝ հայերը հաստատվեցան Բուկովինայի, Մոլդավիո և Տրանսիլվանիո (Առտիալ) ռումանական երկրամասերուն վրա»: Նա նաև նշում է, որ հայերն իրենց աշխատասիրությամբ նպաստել են ռումինների երկրի տնտեսական, մշակութային և քաղաքական առաջադիմությանը, որի համար հարգվել են նոր հայրենիքում: Դեռևս 14-րդ դարից հաստատված առաջնորդանիստ վանքերը, եկեղեցիները, հուշարձանները, գերեզմանաքարերը, պատմական վավերագրերը, ժամանակի օտար պատմագիրները և ճամփորդների ուղեգրությունները լավագույն վկայություններն են ռումինահայ հզոր գաղութի: Ալեքսանդր Բարեպաշտը 1401 թ. Սուլավայի հայերի համար հիմնում է եպիսկոպոսական աթոռ: Հայ գրչության կենտրոններ են ստեղծվում Սուլավայում, Քիլիայում, Կրայովայում, Բրեիլայում, Տուլչայում, Բուխարեստում և այլուր:

1948 թ. Վազգեն Ա-ն «Էջմիածին» ամսագրում «Ռումանահայ թեմը երեկ և այսօր» ակնարկում գրում է. «ԺԵ դարուն հայ համայնքներ եղած են Մոլդավիո հետևյալ քաղաքներուն մեջ՝ Սուլավա, Հոտին, Բոտոշան, Դորոխոյ, Վալուի, Յաշ, Ռոման, Բակլու, Ֆոկշան և Չետատյա-Ալբը»:

Հոդվածի վերջում կարդում ենք. «Ըստ իրենց թվի մեծության՝ Ռումանիո հայերը կա-

րելի է դասավորել հետևյալ կերպով. ռոդոստոցիներ, կեմախցիներ, պոլսեցիներ, երզնկացիներ, Բրուսայի շրջանեն, կեսարացիներ, բուլղարահայեր, վանեցիներ, մշեցիներ և այլն» (Վազգեն Ա, Հայրապետ Հայոց, էջ 344): Վազգեն Ա-ի հայրը՝ Աբրահամը, Ռոդոսթոյից էր, մայրը՝ Սիրանուշը՝ Ադրիանապոլսից (Էդիրնե):

Մարմարայի մարգարիտը՝ առաջնորդանիստ Ռոդոսթոն, Ադրիանապոլսի կուսակալության Ռոմելիի գավառում էր: Ըստ «Բնաշխարհիկ բառարանի» (Վենետիկ, 1903-1905)՝ դարասկզբին քաղաքի 25000 բնակչությունից 3030 տունը հայեր էին: 1915 թ. Ռոդոսթոյի հայերը ևս ենթարկվում են բռնագաղթի: 1544 ընտանիք, մոտավորապես 9700 հայ քրիստոնյա անցնում է ջարդի ու աքսորի միջով, քշվում դեպի Տեր Զոր: Ողջ մնացած ռոդոսթոցիները ցրվում են աշխարհով մեկ:

Ակնհայտ է, որ Լևոն-Կարապետ Պալճյանի՝ որպես ռումինահայ «կտրիճի» (իմա՝ տղա, մանջ) հայերեն խոսքի ձևավորման համար կարևոր նշանակություն են ունեցել Ռոդոսթոյի բարբառը և Պոլսի բարբառի Ադրիանապոլսի խոսվածքը, որոնք գործառվել են Ռումինահայ գաղութում՝ Սուչավայի բարբառակիրների միջավայրում:

Ռումինահայերի առաջնորդանիստ կենտրոնը Բուխարեստն է: Հայաբնակ են Սուչավան, Բոտոշանը, Ռոմանը, Յաշը, Սիրետը, Չեռնովցին, Աքքերմանը, Ֆոկշանը, Բակլույը, Սիլիստրան, Պիտեշտը, Կոնստանցան, Կալացը, Բրայիլան, Տուլչան, Պապադաղը, Տրկու-Օբնան և այլ բնակավայրեր:

Համաձայն Վազգեն Ա-ի տվյալների՝ այդ քաղաքներում գործում են հայերեն դասավանդությամբ պետական վարժարաններ, հրատարակվում են «Նոր կյանք» շաբաթաթերթը, «Սևան» պատկերազարդ ամսաթերթը: Գործում է Հայ մշակույթի տունը, որն ունի գրադարան, «Կոմիտաս» քառաձայն երգչախումբ, կազմակերպվում են դասախոսություններ, հայկական երգի ու պարի խմբակների հանդիսություններ:

Ինչպես ամեն մի գաղութում, այնպես էլ ռումինահայերի շրջանում մշակութային կարևորագույն արժեքը լեզուն է: Լեզվաբանական գրականության մեջ ռումինահայերի լեզվական հաղորդակցության միջոցը՝ «հայնակը» (իմա՝ *hայերեն*), հայտնի է Սուչավայի բարբառ անունով՝ որպես Առտիալի բարբառի ճյուղ: Առտիալի բարբառն ունի իրար նման երկու զույգ ճյուղեր՝ Լեհաստանի և Հունգարիայի, Սուչավայի և Ռումինիայի: Բարբառը լեզվական ընդհանուր հատկանիշներով բավականին մոտ է Նոր Նախիջևանի բարբառին: Հր. Աճառյանը Սուչավայի բարբառը դասում է Ավստրո-Հունգարիայի բարբառախմբում: Նա այդ մասին «Էմինենտ ազգագրական ժողովածուի»¹ թ հատորի առաջաբանում գրում է. «Սուչավայի բարբառն ունի քանի մը ճիւղեր, որոնք են Լեհահայք, Հունգարահայք և Ռումանահայք, որոնք այս անուան տակ միացուցի՝ իրենց ունեցած շատ մը ընդհանուր գիծերուն համար» (տե՛ս էջ 37): Ապա ավելացնում է, որ այս շարքում իրեն առավելապես ծանոթ է Սուչավայի բարբառը:

Սուչավայի բարբառը ըստ միահատկանիշ ձևաբանական դասակարգման՝ պատկանում է *կը* ճյուղին, ըստ Գ. Զահուկյանի բազմահատկանիշ վիճակագրական դասակարգման՝ Առդեալի¹ (Տրանսիլվանիայի) կամ ծայր հյուսիսարևմտյան միջբարբառախմբի բարբառ է (տե՛ս Գ. Զահուկյան, Հայ բարբառագիտության ներածություն, Երևան, 1972, էջ 134): Գ. Զահուկյանը ծայր հյուսիսարևմտյան այս միջբարբառի մեջ է

¹ Ըստ Հ. Աճառյանի՝ *Առդեալ*, ըստ Գ. Զահուկյանի՝ *Առդեալ*:

դասում միայն Կուտիի խոսվածքը: Ա. Այտրնյանը այս բարբառը կոչում է «երրորդ գավառական», որի մասին «Քննական քերականություն աշխարհաբար կամ արդի հայերեն լեզվի» գրքում գրում է. «Գաւառականներու մէջ երրորդ տեղը կը դասենք արդի արեւմտեան գաղթականութեան հայերէնը՝ *Երրորդ գաւառական* անուամբ, սկզբնաբար Անեցի գաղթականութեան մը լեզուն, որ դարերէ ի վեր Լեհաստան հաստատուած է, կէս ուղղակի Հայաստանէն փոխադրուելով եւ կէս անուղղակի՝ ուրիշ արեւմտեան երկիրներ թափառելէն ետքը. ժամանակաւ մեծ ճիւղ մ'ալ արձակելով Առտեալի երկիրը» (տե՛ս էջ 180):

Վազգէն Ա-ի հայրական Ռոդոսթոյի բարբառը, որ Աճառյանը համարում է Պոլսի միջբարբառ, լեզվական հատկանիշներով բավականին տարբեր է Սուչավայի բարբառից: Ռոդոսթոյի բարբառային առանձնահատկությունները առավել մոտ են Ջմյունիայի, Նիկոմեդիայի, Պարտիզակի, Օրդուի, Տրապիզոնի և Աղաբագարի բարբառներին: Հր. Աճառյանը Ռոդոսթոյի բարբառի մասին գրում է. «Շատ նման է Պոլսոյ բարբառին, բայց ձայնական դրութիւնը նոյն է Մալաթիոյ հետ» (*Հր. Աճառյան*, Հայերէն գաւառական բարբառան, Թիֆլիս, 1913, էջ 36):

Ըստ միահատկանիշ ձևաբանական դասակարգման՝ Ռոդոսթոյի բարբառը ևս *կը* ճյուղի բարբառ է, ըստ Գ. Ջահուկյանի բազմահատկանիշ վիճակագրական դասակարգման՝ Փոքր Ասիայի կամ արևմտյան բարբառախմբի Պոլսի միջբարբառի խոսվածք է (տե՛ս Գ. *Ջահուկյան*, Հայ բարբառագիտության ներածություն, Երևան, 1972, էջ 133):

Բարբառագիտական գրականության մեջ նշվում է, որ բարբառը ձայնավորների կազմով հարում է գրական արևմտահայերենին, և դրանք գրաբարի համեմատությամբ փոփոխության չեն ենթարկվել (կաթ>*գայթ*, ծով>*ձով*, դուռ>*թուռ*):

Գրաբարի ձայնեղ բաղաձայնները, այսինքն՝ *բ, գ, դ, ձ*-ն վերածվել են շնչեղ խուլերի՝ այսինքն՝ *փ, թ, ժ, ճ*-ի, իսկ խուլերի խումբը, այսինքն՝ *պ, կ, տ, ծ, ճ*-ն՝ ձայնեղների (օրինակ՝ բերան>*փէրան*, բարեկամ>*փարեգամ*, գիր>*քիր*, ձուկ>*ցուկ*, պատ>*բադ*, պակաս>*բագաս*, կանուխ>*գանուխ*, ճրաք>*ջըրաք* և այլն): Ինչպես տեսնում ենք, հին հայերենի պայթական և կիսաշփական բաղաձայնների եռաստիճան համակարգին, այսինքն՝ *բ, պ, փ*-ին համապատասխանում է երկաստիճան խլագուրկ տեղաշարժով համակարգը, այսինքն՝ *փ, բ* (բ>փ, պ>բ, փ-փ):

Սուչավայի բարբառի ձայնավորները, ինչպես Ռոդոսթոյում, պարզ են: Ինչպես Արարատյան, Արդվինի, Աստրախանի, Ջուղայի, Թիֆլիսի, Սուշի, Կարնո, Պոլսի, Եվդոկիայի, Ակնի, Քեսաբի, Տրապիզոնի, Նոր Նախիջևանի բարբառներում, այստեղ ևս *ա* ձայնավորի քմայնացման չենք հանդիպում: *Էօ, իւ* քմայիններ հանդիպում են օտար բառերում, օրինակ՝ *գոթոյոթ* «դերձակ», փոխառյալ ռումիներեն *croitoriu*: Քմային ձայնավորով է արտասանվում միայն հայերեն *շէօն* բառը, որ գործածական է *Ասվաձ շէօն բահէ* բարենաղթության մեջ: Տվյալ դեպքում ունենք «շէն»՝ ուրախ հայերեն բառը, որը գերմաներեն *schon* բառի ազդեցությամբ քմայնացել է, և այլ կիրառություն չունի (*տե՛ս Հ. Աճառյան*, Քննություն Առտիալի բարբառի, էջ 30): Բառասկզբում հաճախ *ա* ձայնավորը ընկնում է. *ալիւր>լուր*: Առկա են նաև *ա* ձայնավորի հետևյալ փոփոխությունները. *ածան>աձուն*, *ամաչել>ամընչնալ>ամունչնալ*, յաղթել>*էխդէլ*, ջրաղացք>*ջէղացք*, մանուշակ>*մանուշիգ*, կոճիկ>*գըռջուգ* և այլն: *Այ* երկինջունը պարզվում է. *այս>աս*, *այդ>ադ* և այլն:

Սուչավայի բարբառը հարուստ է *աւ, իւ, օւ, է, եւ, իը* երկբարբառներով, որոնցից *աւ, իւ* և *եւ* գալիս են գրաբարից, օրինակ՝ պատիւ>*բաղի՛նւ*, սեւա>սեւ>*սիյէ՛նւ*, սիրտ>*սիրըր*։ Այս *է* երկբարբառը արտաբերությամբ նման է Վանի և Մուշի բարբառների նույն *է* ձայնին։ Երկբարբառներից չորսը (*աւ, էւ, իւ, օւ*) ունեն բացառիկ արտասանություն, որը չի հանդիպում հայերենի ոչ մի բարբառում։ Այդպիսի արտասանությունը բնորոշ է եղել հնագույն հայերենին. օրինակ՝ պառաւ> *բառաւ*, հաւ>*հա՛նւ*, եւ>*յէւ*, պատիւ>*բաղիւ*, *բաղիյու*, կոիւ>*զըռիւ*, ազնիւ>*ազնիւ*, հով>*հօւ*, նաւով>*նաւօ՛նւ*։ Նման արտասանությունը հնդեվրոպական լեզուներից պահպանվել է գերմաներենում։ Երկբարբառ *է-ն* հնչվում է այնպես, ինչպես մշեցիների և վանեցիների մոտ, պատուել>*բաղվիյէլ*, սերտ>*սիյէրր*։ Կա նաև *իը* երկբարբառ, սիրտ>*սիրըր*, հագիր>*հաքիրը*։

Հետաքրքիր հնչում ունի *էւ* երկբարբառը, օրինակ՝ տերեւ>*դերիյէ՛նւ*, սեւ>*սիյէ՛նւ* և այլն։ Նման բառերում շեշտը վերջընթեր է, ինչը բնորոշ էր գրաբարին։ Սուչավայի բարբառում *ե* ձայնը շեշտի տակ հնչում է *է*, իսկ անշեշտ՝ *է*։

Բաղաձայնական համակարգը շնչեղ ձայնեղով խլազուրկ եռաշարք է. *բ՛, ք՛, փ*, օրինակ՝ *բամբակ-բ՛ամբագ, բողկ-բ՛ըխգ, բու-բ՛ուհու, ծագել-ծաքել, ճրագալոյց-ջրաքալու-ւից, կանգուն-գանգուն* և այլն։ Բաղաձայն նման հնչյուններ բնորոշ են նաև Համշենի, Հաճընի, Քեսաբի, Զեյթունի, Արաբկիրի, Ակնի, Շապին-Գարահիսարի, Խարբերդ-Երզնկայի և Սեբաստիայի բարբառներին։

Բաղաձայնների արտասանությամբ առանձնանում է *խ-ն՝* պայմանավորված բառի մեջ ունեցած դիրքով։ Երբեմն բառավերջի *խ-ն* հնչվում է ավելի թույլ, քան բառամիջի *խ-ն*։ Բառամիջում արտասանությամբ այն հայերեն սովորական *խ* է, իսկ բառավերջում՝ սլավոնական *x* (տե՛ս **Հ. Աճառյան**, Քննություն Առտիալի բարբառի, էջ 16)։

Անվանական հարացույցում գոյականի հոգնակին կազմվում է *եր, ներ*, նաև *դաք, դան, ըսդան* հոգնակերտներով։ Վերջինը բնորոշ է նաև Կարնո բարբառին. օրինակ՝ *տղա-դըղաներ, ճանաչվոր-ջանջ՝ ֆօրներ, խոտ-խօդան, հեծյալ-հեծէվօրդաք, գիւղ-գ՛է-դան տեղ-դեհրանք* և այլն։ Հայցական և բացառական հոլովներն ունեն *զ* նախդիր (*զիս, զմեզ, զիմե*)։ Ջնախդիրը բնորոշ է նաև *ես* դերանվան սեռական հոլովին, ինչպես՝ *զիւ*։ *Ջիւ* ձևին գուցա հետ գործածական է նաև *ինձի* դերանունը։ Գործիականը կազմվում է *օւ* վերջավորությամբ, ինչպես նաև *հետ* կապով (*ինձի հեղ, ձ՛էզի հեղ*)։

Բարբառում պահպանվել են անորոշ դերբայի հին լծորդական չորս շարքերից երեքը՝ *ել, ալ, ուլ*, ինչպես՝ *սիրել, խաղալ, թողուլ*։ Հին հայերենի *իլ* լծորդության բայերին համապատասխանում են *ել-ով* ձևերը, ինչպես՝ *ազանիլ-հաքնել*։

Սահմանականի ներկա ժամանակը կազմվում է *գի*, ապառնին՝ *բիդօր* մասնիկներով, *գի սիրելի, գի թողնույի, գի նայելին* և այլն։ *Բիդօր*-ը հունգարահայերի մեջ դառնում է *բի՛ բի սիրիւ, բի թօղնոււ*, այսինքն՝ պիտի սիրեմ, պիտի թողնեմ։ Անցյալ կատարյալը համարյա թե գործածական չէ, այն փոխարինված է հարակատարով։ Անկատարի երկրորդ դեմքի վերջավորությունը *ս-ով* է, որ առաջացել է ներկայի նմանությամբ. *զը սիրէլիս, գուղէլիս*։ Անցյալ դերբայի վերջավորությունն է *իլ*, ինչպես և Ղրիմի բարբառում է։ Բարբառի մասին որոշակի գաղափար կազմելու համար ներկայացնում ենք Կարապետ Կայնա Սուչավացու պատմածը՝ գրի առնված հայագետ Բիտների կողմից և տպագրված «Հուշարձան» պարբերականում։ «*Մէկ շուն մը կանցնի կտոր մը միս բերա-*

նր մէկ բօտի մը վրայով մը, ու նաեւով ջրի մէջ, կի տեսնու օգկայ շուն մը մըսով բերանը, անժումը կի թապլէ բօտի (ռում. կամուրջ) վրայէ շունը գիրեն կտոր միսը ու կը վազէ մէկալ շրնին ետեւանց ջրի մէջ ու կի մնայ արանց մըսի» (տե՛ս էջ 368):

«Խալպ աղւէս մը կի տեսնու մէկ ագրաւ մը մէկ կըտոր մը բերանը թռչելէն, աղւէսը անժումը կասէ ագրաւին, ինչ ընտ գիտիս փըչելու, թող որ լսիմ գըրաղցըտ ցանը. ագրաւը, լըսելով զատ գովասանքը, կի բանա գրերանը, օր փըչէ, ու կապլէ միսը վար, աղվէսը կի խըլէ գմիսը ու կուտէ զինքը» (տե՛ս էջ 368):

Սուչավայի բարբառի բառապաշարի քննությունը մեր ուսումնասիրության ոլորտից դուրս է: Այդ մասին որոշակի գաղափար կազմելու համար դիտարկել ենք մի շարք կրոնական եկեղեցական բառեր: Գրական և կրոնական փոխառությունները բարբառում կրել են որոշակի հնչյունական և իմաստային փոփոխություններ: Որոշ բառեր պահպանել են իրենց իմաստը և հանդես են գալիս Սուչավայի բարբառին բնորոշ հնչյունափոխական տարբերակներով, ինչպես՝ անէծք > անէցգ, անիծել > անիճել, Աստուած > ասվաճ, անաստուած > անասվաց, եպիսկոպոս > յէրիսգօրօս, երդվել > էրջընալ, խաչակնքել > խաչագընքել, ծաղկագարդ > ձաղգագարդ, կանթեղ > գանթեղ, կերոն > գերոն, կնունք > գընունք, կնքել > գընքել, հաղորդություն > հաղորթություն, հաւատ > հավաղգ, հաւատալ > հավաղալ, նաւակատիկ > նավագաղիգ, կաղանդ > գաղանդ, սկիի > սիգի, վարդավառ > վարդավառ, տիրացու > դիրացու, ուխտաւոր > ուխդավոր, օծել > օձել, օրինել > օրխնել, ողորմել > վօղօրմել պատարագ > բաղարաք, պատրիարք > բաղրիարք, պսակ > փըսագ, սաղաւարտ > սաղավարդ, սանըհար², սանըմար, սաղանա և այլն:

Մի քանի բառեր, հնչյունական տարբերակից բացի, ունեն նաև հոմանիշներ. եկեղեցի > յէգեղէցի և ժամ, կնքահայր > գընգըհար, խաշլու և քավոր, կնքամայր > գընքըմար և խաշլումար:

Վարդապետ բառը Սուչավայի բարբառում գործածվում է ոչ միայն վարդաբեղ հնչյունական տարբերակով, այլև արտակարգ հնչյունափոխության ենթարկված վարեղ ձևով:

Կարգաւոր բառը «հոգևոր կարգ ունեցող» իմաստով պահպանել է կարգավոր գրական արտասանությունը, չնայած զուգահեռաբար գործածական է նաև բարբառին բնորոշ գարքավօր հնչյունական տարբերակը:

Ամենօրյա շփումների հետևանքով տեղի են ունեցել ոչ միայն հայ և ռումին ժողովուրդների մշակույթների փոխազդեցություններ, այլև լեզվական փոխառություններ, բառիմաստային անցումներ: Օրինակ, ռումինացիները սովորույթ են ունեցել Զատկի օրը «եղիճ» կոչվող փշով ձեռքերը ծակոտելով արյունոտելու: Այդ սովորույթը անցել է ռումինահայերին, որի հետևանքով Սուչավայի բարբառում կերտվել է լեղիճել // յեղիջել (=եղիճել) բայը՝ կրոնաժխական իմաստով:

Որոշ կրոնական եկեղեցական բառեր ձեռք են բերել իմաստային որոշ նրբերանգներ: Այսպես, օրինակ՝ աղօթել բայը բառիմաստի նեղացման հետևանքով ստացել է հատկապես բժշկական նպատակով աղոթելու իմաստ:

² Բարբառում սանիկ բառը չկա:

Ժամկոչ բառը բարբառում ունի *ժանգոչ* հնչյունական ձևը և ենթարկվում է ժողովրդական ստուգաբանության՝ ժամակոչ>ժամգոց. այսինքն՝ «ժամի դուռը գոցող»:

Կտակ բառը Սուչավայի բարբառում ստացել է կրոնականացման իմաստ և *զըդագ հնչյունական* տարբերակով նշանակում է «եկեղեցում կարդալու թուղթ»:

Ձայնաւոր > *ցայնավօր* բառը՝ որպէս բազմիմաստ բառ առաջին և հիմնական իմաստով նշանակում է «եկեղեցում երգող տիրացու»:

Մաս բառը ևս բազմիմաստ է, որի առաջին իմաստը «սուրբ հաղորդությունն» է: *Մասը* «սուրբ հաղորդություն» իմաստով հանդիպում ենք նաև Կոզենի, Ղարաբաղի, Ղարադաղի և Վանի բարբառներում:

Սուչավայում *սղան* բառը չունի հայերենում համընդհանուր ճանաչում ստացած իմաստը և բառիմաստի նեղացման հետևանքով նշանակում է միայն «եկեղեցու սուրբ սեղան»:

Վիջագ նշանակում է «հմայակ, կախարդական պահպանակ»:

Ճրագ բառը, պարսկերեն *չէրաղ* հոմանիշի հետ խաչաձևվելով, Սուչավայում և Լեհահայքում դարձել է *ջիրախ*, որից կազմվում են *ճրագալոյց* և *ճրագալալ* բառերը: Առաջինը, իբրև կրոնական բառ, պահել է իր ինքնությունը և դարձել է *ջրաքալույից* կամ ժողովրդական ստուգաբանությամբ *ջաքալուխ* (իբր թե *լոյս* բառից): Երկրորդը իբրև ժողովրդական բառ՝ վերակազմվելով դարձել է *ջիրախգալ* (տե՛ս **Հ. Աճառյան**, Քննություն Առտիալի բարբառի, էջ 62):

Վերը նշեցինք, որ Վազգեն Առաջինի հայերեն խոսքը ձևավորվել է բաղաձայնական տարբեր համակարգեր ունեցող բարբառների միջավայրում՝ Ռոդոսթոյի (երկաստիճան խլազուրկ տեղաշարժով), Պոլսի (երկշարք խլազուրկ) և Սուչավայի (շնչեղ ձայնեղով, խլազուրկ եռաշարք): Այս առումով Վեհափառ Հայրապետի լեզուն ուսումնասիրության բավականին հետաքրքիր նյութ է, քանի որ նա իր մանկավարժական, գիտական գործունեության և քարոզխոսության ընթացքում գործառել է գրական արևմտահայերենը, իսկ Արևելահայաստան գալով՝ գտնվել է արևելահայ գրական լեզվի ազդեցության միջավայրում՝ համադրելով հայոց լեզվի արևելյան և արևմտյան գրական երկու ճյուղերը: Լեզվական զարգացման այս շրջայի մի օղակն է «Կարօտ հայրենի» հուշագրությունը՝ տպագրված Բուխարեստի «Պահակ» պարբերականում 1946 թ. հունիսի 16-ին: Հատվածը գրական արևմտահայերենի գեղեցիկ նմուշ է. «Կը քալեմ կարծես երագիս մէջ, դիւթական աշխարհի մը դռները բանալով: Կը կոխեմ փողոցի քարերուն վրայ. որքան ջերմ են այդ քարերը: Ամէն մէկ քար սրտիս կը հայի: Ամէն մէկ քարէն սիրտս յուզում մը կը քաղէ.... Սիրտս ուժգին կը տրոփէ, եւ կուրծքս նեղ կու գայ» (տե՛ս էջ 47): Նշված հատվածը միայն մասնակիորեն կարող է ներկայացնել Վեհափառի լեզուն, իսկ հնչյունաբանական իրողությունների, բարբառային փոխազդեցությունների մասին կարելի է գաղափար կազմել ձայնագրված նյութերի միջոցով:

Ռումինահայերի ներկայիս լեզվական պատկերը, համաձայն մեր հարցումների, ունի որոշակի շերտավորում: Ավագ սերունդը բարբառախոս է, լավ է տիրապետում Սուչավայի բարբառին, և նրանց խոսքը հստակորեն տարբերվում է արևմտահայ գրական լեզվից: Միջին սերնդի խոսքում բարբառը նկատելիորեն տեղի է տվել՝ ներառելով արևմտահայ գրական լեզվի տարրեր: Հայկական կիրակնօրյա դպրոցներում գործառ-

վում է գրական արևմտահայերենը: Այս լեզվով է իրականանում Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու ռումինահայ թեմի քրիստոնեական քարոզչությունը և ոչ ծավալուն հայերեն գրահրատարակչությունը: Որոշակի քանակ են կազմում նաև վերջին ժամանակներս Հայաստանի Հանրապետությունից Ռումինիա արտագաղթածները, որոնք հիմնականում բնակվում են Բուխարեստում և հաղորդակցվում են գրական արևելահայերենի խոսակցական տարբերակով: Երիտասարդ սերունդը առավելապես օտարախոս է և համարյա թե չի տիրապետում ոչ՝ Սուչավայի բարբառին, ոչ՝ գրական արևմտահայերենին, ոչ էլ արևելահայերենին: Նկատվում է նոր սերնդի ընդգծված հեռացումը մայրենի լեզվից ու հայկական կրթությունից: Շատերի համար որպես հաղորդակցության միջոց նախընտրելի են դարձել ռումիներենը և անգլերենը: